

ВИТОКИ ЛАНДШАФТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ**(До 55 річниці II Всесоюзної наради з питань ландшафтознавства у Львові (1956 р.))**

Розглянуто основні завдання, які ставили ландшафтознавці країни на II Всесоюзній нараді з питань ландшафтознавства, що відбулась у Львові у 1956 р. Звертається увага на активний розвиток ландшафтознавчих досліджень в другій половині XX – на початку XXI століття.

Ключові слова: ландшафтознавство, розвиток ландшафтознавчих досліджень, II Всесоюзна нарада з питань ландшафтознавства, прикладні ландшафтознавчі дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Активний розвиток ландшафтознавства в Україні розпочався в другій половині XX - на початку XXI століття. Враховуючи важливість ландшафтознавчих та фізико-географічних досліджень у сучасних умовах для вирішення прикладних завдань, а також подальшого розвитку і вдосконалення теоретичних напрацювань, вважаємо що дане дослідження і надалі залишається актуальним. Окремі аспекти розвитку ландшафтознавства і ландшафтознавчих ідей висвітлено в працях Г.І. Денисика, С.І. Кукурудзи, О.М. Маринича, Г.П. Міллера А.В. Мельника, С.В. Міхелі, В.М. Петліна та ін.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – проаналізувати рішення II Всесоюзної наради з питань ландшафтознавства, показати їх актуальність в наш час для розвитку і поглиблення теоретичних і практичних аспектів ландшафтознавства.

Виклад основного матеріалу. У розвитку ландшафтознавчих досліджень виділяють три етапи. Перший з них припадає на 50–60-ті рр. минулого століття. На цьому етапі здійснюється розробка теоретичних і методичних основ ландшафтознавства, що супроводжується складанням ландшафтних карт різних масштабів, написанням перших посібників з теорії ландшафтознавства (Геренчук, 1969) та методики ландшафтного картографування (Міллер, 1972). Основна увага приділялась вивченню генезису, історії розвитку і структури ландшафтів, питанням їхньої класифікації та прикладного використання для потреб сільського господарства, землеустрою та ін. Ландшафтознавчі дослідження в цей час поєднувалися з розробленням принципів і методів фізико-географічного районування України, що згодом було втілено у фундаментальній праці “Физико-географическое районирование Украинской ССР” (1968) [4].

Вагомий внесок у розвиток ландшафтознавства на цьому етапі зроблений К.І. Геренчуком, з ініціативи якого в 1956 році у Львові

відбулася II Всесоюзна нарада з проблем ландшафтознавства. На цій нараді розглядалися важливі питання пов’язані з теоретико-методичною базою ландшафтознавства, а також з прикладними ландшафтними дослідженнями. Наукова проблематика цієї наради була пов’язана з розвитком велико- і середньомасштабного картографування ландшафтів, яке стало основою для організації території, планування розвитку сільського господарства, лісового господарства, для дослідження природних ресурсів.

На цій конференції з доповіддю "Питання середньомасштабного картографування ландшафтів" виступив К.І. Геренчук. У своїй доповіді К.І. Геренчук звертає увагу на важливість польових досліджень і картографування ландшафтів що є основою для розвитку теорії ландшафтознавства і теорії загального землезнавства. Тільки такі дослідження дадуть можливість ландшафтознавству вийти на широку дорогу теоретичного розвитку і практичного використання, зазначив доповідач. Одночасно ним були визначені два шляхи розв’язання цієї проблеми: перший – складання комплексних аналітичних карт; другий – складання типологічних карт. Одним із питань, на яке зверталась увага в доповіді К.І. Геренчука – є типологія і класифікація ландшафтів. Він зазначав, що розробка типології природних територіальних комплексів можлива тільки при картографуванні їх на основі польових досліджень. Ним була запропонована класифікація "типів географічних комплексів" для західних областей України. В класифікації використовувались такі одиниці: клас ландшафтів, група, тип.

Ландшафтознавчі дослідження були започатковані ним ще в 1953 році в Чернівецькому університеті, а продовжив він їх розвивати вже в Львівському університеті з 1954 року.

З часом, ландшафтознавчі дослідження виокремлюються в самостійну наукову проблематику, яка викликала підвищений інтерес на наступних Всесоюзних нарадах, зокрема, на

IV (Рига, 1959) і V (Москва, 1961).

У роботі наради брали участь вчені з різних наукових установ, а саме: Інституту географії АН СРСР, Лабораторії аерометодів АН СРСР, Львівської та Кримської філій АН УРСР, Московського, Ленінградського, Київського, Львівського, Воронежського, Казанського, Тбіліського, Іркутського університетів; Московського, Харківського, Уральського та інших педагогічних інститутів; представники філій та відділів Географічного товариства СРСР, Комісія з охорони природи АН СРСР та інших організацій. На Нараді було заслухано та обговорено 29 доповідей, присвячених важливим проблемам ландшафтознавства.

Доповіді та добре підготовлені польові екскурсії II Всесоюзної наради, що відбулася у Львові, мали неабиякий і науковий резонанс. Велике зацікавлення цим видом досліджень виявили не тільки фізико-географи, а й геоморфологи, ґрунтознавці й навіть медики. В університетських центрах формувалися дослідницькі групи, які всебічно і з різних наукових позицій розробляли головні проблеми ландшафтознавства, закладали підвалини української ландшафтознавчої школи. Незаперечним провідником цієї школи було визнано професора Каленика Геренчука [7].

На Всесоюзній нараді з питань ландшафтознавства (1956) було звернено увагу на головні недоліки щодо розвитку ландшафтознавства: недостатній розвиток теорії і методики ландшафтознавства та фізичної географії в цілому; слабкий зв'язок ландшафтних досліджень з практикою; незадовільний стан підготовки географів-ландшафтознавців та ін.

За підсумками роботи цієї наради було прийнято рішення (20 пунктів), а також додаткові резолюції щодо охорони природи в гірських районах Криму та охорони лісів Карпат.

У рішеннях наради підкреслювалося, що особливо важливим завданням є подальший розвиток теорії ландшафтознавства. Зверталась увага на місце ландшафтознавства в системі географічних наук; на вивчення структури природних комплексів різного рангу, їх генезису і динаміки; на принципи ландшафтного районування та класифікації таксономічних одиниць; номенклатуру таксономічних одиниць; взаємодію природних і суспільних закономірностей в розвитку природних комплексів, змінених діяльністю людини, а також на принципи ландшафтних досліджень і районування гірських країн. Зазначалося, що

при розробці теорії і методики ландшафтних досліджень необхідно вивчати досвід вчених-ландшафтознавців як вітчизняних так і іноземних.

В одному із прийнятих рішень наголошується на прикладному характері ландшафтних досліджень. Ландшафтознавцям необхідно глибоко вникати в проблеми народного господарства, вдосконалювати методику своїх досліджень, враховуючи, що це може принести значну користь як для господарства так і для географічної науки.

Важливе місце для найбільш глибокого пізнання сутності природних процесів і їх значення для господарства має організація стаціонарних досліджень на типових ділянках. Для поглибленого вивчення природних процесів і управління ними необхідною є участь ландшафтознавців в роботі заповідників, які є еталонами природи і повинні стати польовими лабораторіями по її вивченню. Науковим закладам і вищим навчальним закладам рекомендувалося прийняти участь у цій науковій роботі.

Враховуючи важливе значення ландшафтознавчих досліджень для вирішення природоохоронних проблем, було прийнято додаткові рішення з питань охорони ґрунтово-рослинного покриву в межах Головного пасма Кримських гір та охорони лісів у Карпатах. На думку учасників Всесоюзної наради з питань ландшафтознавства, Головне пасмо Кримських гір доцільно було б оголосити заповідною територією: з повною забороною вирубки лісу й чагарників, випасання тварин, руйнування ґрунтового покриву. З питання важливості для всього Криму водоохоронного значення ґрунтово-рослинного покриву на закарстованих ділянках яйли, учасники Наради звернулись до Ради Міністрів УРСР та обласних організацій Кримської області. Для решти території яйли необхідно вжити заходів щодо ведення такої системи господарювання, що сприяла б відновленню ґрунтів і рослинного покриву, водотоків і підземних вод, які мають важливе значення для водопостачання господарських центрів і курортів Криму.

Ознайомившись із станом лісів у Карпатах під час екскурсії та заслухавши доповідь з цього питання директора Львівського лісотехнічного інституту, учасники Наради звернулись з проханням до Ради Міністрів СРСР і Ради Міністрів УРСР щодо зменшення диспропорції між обсягами рубок лісів у Карпатах і природним приростом за останнє десятиліття, особливо поблизу доріг, рік, по яких прово-

диться сплав лісу, а також у водоохоронних приполонинських лісах. Наголошувалося, що вирубування і вивезення лісу на лісосіках призводить до повного знищення молодого підросту і ґрунтового покриву на гірських схилах, а також виключає можливість відновлення цінних порід дерев впродовж десятиліть. Ерозійні процеси, які бурхливо розвиваються на обезліснених схилах, приносять шкоду не тільки лісовому, а й сільському господарству. В цих районах частішали високі паводки, селеві потоки, також спостерігаються замулення сільськогосподарських угідь на верховинах і в передгір'ях. Як бачимо, ці екологічні проблеми залишаються актуальними для Карпатського регіону й сьогодні.

В рішеннях Народи зазначалося, що для підвищення якості, глибини і об'єктивності ландшафтних досліджень необхідно залучати нові досягнення науки і техніки. Важливе значення надавалося застосуванню аерометодів, які повинні використовуватися в кожній роботі по ландшафтному картуванню.

Одним із рішень цієї наради була пропозиція щодо організації Комітету з ландшафтних досліджень, який повинен виконувати наступні функції: координувати роботи з ландшафтознавства; проводити взаємне інформування про виконану роботу; організовувати щорічні наради; сприяти опублікуванню праць з ландшафтознавства.

На нараді була висунута пропозиція щодо організації в Українській РСР в системі АН УРСР науково-дослідного інституту географії.

У 1957 році, виконуючи рішення Весоюзної наради з питань ландшафтознавства (1955) у Львівському університеті вийшов друком "Географічний збірник", в якому було опубліковано всі основні доповіді в наступних розділах:

- I. Завдання і методи ландшафтних досліджень.
- II. Досвід картографування ландшафтів.
- III. Ландшафти західних областей УРСР.

ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО СОЮЗА ССР
ЛЬВОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. ИВ. ФРАНКО
ЛЬВОВСКИЙ ОТДЕЛ ВГО

ЛЬВОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. ИВ. ФРАНКО
НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ, том 40

**РЕШЕНИЕ
ВТОРОГО СОВЕЩАНИЯ
ПО ЛАНДШАФТОВЕДЕНИЮ**

3 июня 1956 года

**ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ
СБОРНИК**

ВЫПУСК ЧЕТВЕРТЫЙ

ЛЬВОВ
1956

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЛЬВОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
1957

Рис. 1. Основні матеріали про роботу II Весоюзної наради з питань ландшафтознавства в Львові у 1956 р.

Заслужують уваги опубліковані в збірнику праці П. Цися "Про фізико-географічне районування і ландшафтне картографування західних областей Української РСР" та

М. Чижова "Досвід ландшафтного картування території Тернопільської області", в яких вже тоді розглядалися питання пов'язані з структурою ландшафтів та фізико-географічним райо-

нуванням.

У праці М. Чижова проаналізовано виділені типологічні одиниці (урочища й типи місцевостей) для всієї території Тернопільської області. Ним була складена ландшафтна карта типів урочищ та місцевостей на всю територію Тернопільської області, яка мала важливе значення не тільки для вирішення господарських проблем (аналізу угідь в межах урочищ), але й для фізико-географічного районування.

Одна із перших спроб класифікації типологічних одиниць була зроблена П. Цисем для західних областей Української РСР. Він виділяв такі основні таксономічні одиниці ландшафтного районування: зону, провінцію, район. В межах ландшафтних районів можна, як зазначає П. Цись виділяти тільки типологічні одиниці, які є морфологічними частинами ландшафту (типи місцевостей). Питання класифікації ландшафтів залишається актуальним і зараз.

Висновки. Ландшафтознавчі дослідження продовжують активно розвиватись на сучасному етапі. Свідченням цього є ряд публікацій у фахових виданнях Київського, Львівського, Вінницького, Чернівецького та інших універ-

ситетів. Видаються посібники: "Ландшафтознавство: теорія і практика" (2002), Г.П. Міллера, В.М. Петліна, А.В. Мельника; "Ландшафтознавство: теорія і практика" (2005) В.М. Гуцуляка; "Основи ландшафтознавства" (2002) С.В. Міхелі; монографії: "Пізнання ландшафту: місце і простір" (2005) М.Д. Гродзинського; "Закономірності організацій ландшафтних фацій" (1998) В.М. Петліна; «Методологія постнекласичного ландшафтознавства» (1999) В.М. Пащенко; "Антропогенні ландшафти Правобережної України" (2001), Г. І. Денисика та інші.

Завдання поставлені II Всесоюзною нарадою з питань ландшафтознавства у 1956 р. у Львові успішно реалізуються при проведенні наукових і прикладних дослідженнях.

Унаслідок господарської діяльності людини виникають проблеми пов'язані з використанням різних видів природних ресурсів: земельних, лісових, водних, мінеральних, рекреаційно-туристичних тощо. Ландшафтні дослідження сприяють не тільки поліпшенню ресурсовикористання, але й розв'язанню низки геоecологічних проблем, дають можливість стабілізувати ситуацію, покращити умови проживання населення.

Література:

1. Географический сборник. Львовский государственный университет им. И Франко. Научные записки. Том 40. Серия географических наук. Выпуск 4. Издательство Львовского университета, 1957.
2. Давидчук В.С., Петренко К.М., Шевченко Л.М. Фізико-географічні та ландшафтознавчі дослідження // Давидчук В.С., Петренко К.М., Шевченко Л.М. УГЖ., 1996. № 2.
3. Маринич О.М. Внесок академіків АН України в розвиток природничо-географічних наук: до 75-річчя Академії наук України // Маринич О.М. УГЖ, 1993. № 3.
4. Мельник А. В. Розвиток ландшафтознавчих ідей і ландшафтознавства в Україні // Мельник А. В. Вісник Львівського університету. Серія: географічна, 2004. – Вип. 31.
5. Міхелі С. Чернівецька ландшафтознавча школа (погляд зі сторони) / Міхелі С. / Ландшафти та геоecологічні проблеми Дністровсько-Прутського регіону: Матеріали міжнародної наук. практ конф. – Чернівці: Рута, 2005. – с. 259-262.
6. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Маринич А. М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. – Киев: Наукова думка, 1985.
7. Професор Каленик Геренчук / Упоряд. С.Кукурудза. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 343 с.
8. Решение Второго совещания по ландшафтоведению (3 июня 1956 года). Львов, 1956. – 12 с.

Резюме:

М. Пытуляк, М. Пытуляк. Й. Свынко. ИСТОКИ ЛАНДШАФТОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В УКРАИНЕ.

Рассмотрены главные задачи, которые были поставлены ландшафтоведами страны на II Всесоюзном совещании по ландшафтоведению. Обращается внимание на активное развитие ландшафтоведческих исследований во второй половине XX – в начале XXI века.

Ключевые слова: ландшафтоведение, развитие ландшафтоведческих исследований, II Всесоюзное совещание по вопросам ландшафтоведения, прикладные ландшафтоведческие исследования.

Summary:

Myroslava Pytuliak, Mykola Pytuliak, Yosyp Svyenko. THE SOURCES OF THE LANDSCAPE EXPLORATIONS IN UKRAINE

The main tasks, which were put by the landscape researchers on the Second National (with reference to USSR)

Landscape Conference, which took place in Lviv in 1956 are discussed.

The attention to the active development of the landscape science at the end of XX – first part of XXI centuries is paid.

Key words: landscape science, the development of the landscape exploration, the Second National (with reference to USSR) Landscape Conference, applied landscape researches.

Рецензент: проф. Петлін В.М.

Надійшла 01.10.2011р.

УДК 911.9

Богдан ГАВРИШОК

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ПОДІЛЬСЬКИХ ТОВТРАХ (У МЕЖАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Проаналізовано сучасний стан та динаміку лісистості рифової зони Подільських Товтр. Подано картограму змін лісистості регіону за період з 1880 до 1991 рр. і здійснено її аналіз. Простежено просторово-часові закономірності змін породного складу лісів досліджуваної території. Виявлено сучасні тенденції розвитку лісової рослинності регіону та подано рекомендації для розвитку лісогосподарського землекористування.

Ключові слова: лісистість, товтри, лісовий масив, породний склад, експансія лісу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ліси – це могутній природний фактор, який суттєво впливає на довкілля – клімат, ґрунти, умови формування поверхневого стоку. У процесі розвитку ліс продукує органічну масу, виконуючи при цьому цілу низку функцій: накопичує сонячну енергію, виробляє кисень, сприяє затриманню вологи на полях, регулює рівень води у річках тощо. За різноманітністю будови та силою впливу на навколишнє середовище ліс є найскладнішим і найпотужнішим рослинним угрупованням, що позитивно впливає на гідрологічний і кліматичний режим місцевості, ґрунтоутворення, флору та фауну.

Лісовий покрив є важливим компонентом ландшафту, відповідальним за збереження інших його складових – рельєфу, ґрунтів, поверхневих і підземних вод, фауни тощо. Величезним є екологічний вплив лісових екосистем на стан природного середовища загалом, на характер, темпи і спрямованість екзогенних процесів, умови проживання людини та ін.

Враховуючи важливі екологічно-стабілізаційні та господарські функції лісу, потребують вивчення процеси пов'язані зі зменшенням площ та погіршенням якості насаджень. Вчасне виявлення і обґрунтування шкідливих наслідків зниження лісистості та розробка заходів щодо покращання ситуації сприятиме формуванню сприятливої геоecологічної ситуації території.

Особливо важливе еколого-географічне значення мають ліси давно освоєних людиною

територій Подільської височини. Вони відзначаються високим природно-ресурсним потенціалом і значною небезпекою прояву несприятливих природних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню лісогосподарського землекористування та екологічної ролі лісу присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема гідрологічна роль лісів розглядається у працях А. Оліферова [7], А. Антипова (1989) та ін. Згадані автори математично й експериментально довели вплив лісів на гідрологічні та геоморфологічні процеси й обґрунтували оптимальні показники залісненості окремих регіонів. С. Генсірук [4] вивчав особливості лісового господарства як галузі природокористування в різних регіонах України.

Вивченню лісокористування на теренах Подільських Товтр присвячені публікації В. Онищенка (2000), Г. Оліяр (2001, 2003), М. Музики (2003), В. Бондаренка (1998, 2006), Ю. Гайди, І. Попадинця та ін. (2008), К. Москалюк (2009) та ін. Проте, вони стосуються переважно території ПЗ "Медобори" і розкривають один аспект – можливість відтворення і збереження корінних деревостанів на заповідних територіях, де раніше проходила інтенсивна господарська діяльність. Сучасний стан та динаміка величини лісистості Подільських Товтр за останні понад 100 років залишаються мало вивченими. Особливо це стосується територій на північний захід від ПЗ "Медобори".

Виклад основного матеріалу. Ліси на